

Δημητρίου Μούκανου, *Τα καθ' αυτό αίτια των φύσει όντων. Ερμηνεία και διασάφηση του έργου του Αριστοτέλη, «Φυσικής Ακροάσεως Β».*

Αθήνα 1993, σσ. 79.

Σκοπός της έρευνας αυτής - όπως δηλώνει ο ίδιος ο συγγραφέας στη εισαγωγή του- είναι η εξέταση και ερμηνεία της ακόλουθης αριστοτελικής θέσης: «Υφίσταται μια αιτιώδης αντικειμενική σύνδεση και αλληλεξάρτηση των τεσσάρων συμφυών αιτίων μέσα σε κάθε «φύσει όν», ώστε σε κάθε περίπτωση να διαπιστώνεται, ποιο από τα αίτια αυτά λειτουργεί κατά φυσική αναγκαιότητα ως αιτία ενός αποτελέσματος, δηλαδή ποιο αίτιο γεννά, καθορίζει, ή προσδιορίζει κάποιο άλλο αίτιο» (σ. 70). Ο συγгр. προσπαθεί να δείξει ότι τα τέσσερα αίτια κατανέμονται σε δύο κατηγορίες: από τη μια είναι το υλικό και ποιητικό αίτιο και από την άλλη το ειδικό και τελικό και ότι ανάμεσα στις δυάδες αυτές υφίσταται όχι μόνο ακολουθία αλλά και αναγκασία εσωτερική αλληλουχία, ώστε τα δύο πρώτα συμφυή αίτια να συνιστούν την αιτία και τα υπόλοιπα δύο το αποτέλεσμα.

Σε κάθε «φύσει όν» ενυπάρχει ως βασικό στοιχείο μια πρώτη ύλη, η οποία είναι οικεία προς αυτό. Στην ύλη ακριβώς αυτή ανευρίσκεται η οικεία αρχή της κίνησης και της στάσης. Η υλική αναγκαιότητα υφίσταται κατά τον Αριστοτέλη εξ υποθέσεως και όχι απόλυτα. Επίσης το είδος είναι σε μεγαλύτερο βαθμό φύση παρά η ύλη. Ο συγгр. αναπτύσσει τα επιχειρήματα του Αριστοτέλη, με τα οποία προσπαθεί να αναιρέσει τη θεωρία των ιδεών του Πλάτωνα, ο οποίος εχώριζε το είδος από την υλική του υπόσταση. Κατά τον Σταχυίριτη το φυσικό είδος δεν είναι δυνατόν να χωριστεί από τη οικεία ύλη, επειδή ο χωρισμός αυτός οδηγεί σε ψευδή συμπεράσματα. Η δικαιώνιση του είδους στην οργανική φύση συντελείται με το να γεννά το όμοιο όμοιο, όπως ο άνθρωπος γεννά άνθρωπο.

Τα φύσει όντα είναι τα ζώα, τα φυτά και τα απλά σώματα, όπως η γη, το νερό, ο αέρας και η φωτιά Κοινό γνώρισμά τους είναι ότι ενέχουν μέσα τους την αρχή της κίνησης, η οποία είναι τριών ειδών: 1) κατά τόπο, 2) κατά αύξηση και φθίση και 3) κατά αλλοίωση. Σε αντίθεση προς τα φυσικά όντα βρίσκονται τα τεχνητά όντα, επειδή η τέχνη ή μιμείται τη φύση ή αναπληρώνει, δηλαδή κατασκευάζει αυτό που η φύση αδύναται να παράγει.

Ο συγгр. επιχειρεί στη συνέχεια μια εννοιολογική διάκριση των όρων: «καθ' αυτό», «κατά συμβεβηκός», «φύσις», «κατά φύσιν» και «φύ-

σει». Αντιδιαστέλλει επίσης την έννοια του τέλους από εκείνη του πέρατος. Τέλος είναι ο τελικός σκοπός, ο οποίος μπορεί να χαρακτηριστεί πέρας και έσχατον. Κάθε όμως πέρας και έσχατον δεν αποτελεί κατ' ανάγκη και τελικό σκοπό, διότι μπορεί να προέρχεται από άσκοπη κίνηση. Τόσο στη φύση όσο στην τέχνη - παρά τα σφάλματα που ενδέχεται να συμβούν - υπάρχει κάποιος τελικός σκοπός, αφού ισχύει η αρχή, ότι η φύση τίποτα δε κάνει μάταια.

Ο συγγρ. δείχνει στη συνέχεια ότι ο Αριστοτέλης δέχεται μια περιορισμένη και όχι ευρεία τελολογία, που παρατηρείται στα καθ' έκαστον οργανικά όντα. Έτσι ο Αριστοτέλης δεν εξετάζει την εκδοχή, ότι κάθε σκοπός μπορεί να χρησιμεύσει ταυτόχρονα και ως μέσο προς επίτευξη ενός απώτερου σκοπού, ο οποίος είναι δεδομένος εκ των προτέρων από την ίδια τη φύση λόγω της εσωτερικής οργάνωσής της. Κατά τον Αριστοτέλη η τελολογία ταυτίζεται με την αιτιοκρατία, αφού σκοπιμότητα είναι αιτιότητα. Πρόκειται συνεπώς για μια τελολογική αιτιότητα. Η αποτυχία καμιά φορά του σκοπού της φύσης αποδεικνύει τη στενή εξάρτηση του τελικού αιτίου από το ποιητικό. Η αστοχία ή το σφάλμα αυτό της φύσης αποτελεί εμπόδιο στην επίτευξη του τελικού σκοπού. Αυτό όμως δεν αίρει την τελολογία που επικρατεί στη φύση. Ο συγγραφέας προς επίρρωση της άποψής του ανακρίνει την ερμηνεία του αριστοτελικού χωρίου 198 b 10-34 από τον Δαρβίνο, ο οποίος εσφαλμένα αποδίδει ορισμένες γνώμες στον Αριστοτέλη, ενώ θα όφειλε να τις αποδώσει στους Πρωσοκρατικούς, αφού ο ίδιος ο Αριστοτέλης δεν τις δέχεται αλλά τις ανακρίνει. Ο κ. Μούκανος επιχειρεί τέλος μια διασάφηση της διάκρισης που κάνει ο Αριστοτέλης ανάμεσα στη φυσική, την κοσμολογία και την πρώτη φιλοσοφία.

Η εργασία του κ. Δ. Μούκανου, Αναπληρωτή καθηγητή της Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, είναι διεισδυτική, εμπειριστικωμένη και τεκμηριωμένη. Τα επιχειρήματά, με τα οποία ο συγγρ. υποστηρίζει τις θέσεις του, είναι πειστικά και διαφωτιστικά. λαμβάνουν δέ σε μεγάλο βαθμό υπόψη τις γνώμες των υπομνηματιστών των έργων του Αριστοτέλη. Η μελέτη αυτή, η οποία βραβεύεται σε πλούσια βιβλιογραφία, μπορεί ανεπιφύλακτα να χαρακτηριστεί υποδειγματική στο είδος της, αφού προδίδει βαθύτητα του στοχασμού και άκρα ευσυνειδησία στα πλαίσια της επιστημονικής δεοντολογίας. αποτελεί δε σημαντική συμβολή στην ερμηνεία και τη διασάφηση της σκέψης του Αριστοτέλη, σε δύσκολα θέματα του δευτέρου βιβλίου της «Φυσικής Ακροάσεως».